

Paulina Rosalska

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu

Henryk Karol Gaertner

I. Biogram

Urodził się 8 lipca 1892 roku w Krakowie, zmarł 23 marca 1935 roku we Lwowie. Po maturze zdanej z wyróżnieniem 23 czerwca 1910 roku rozpoczął studia polonistyczne na Wydziale Filozoficznym UJ, gdzie był uczniem m.in. Jana Łosia. Równocześnie z filologią polską studiował filologię klasyczną i psychologię. W maju 1916 roku zakończył studia wyższe egzaminami z języka polskiego i literatury polskiej oraz z filologii klasycznej, w latach 1917/1918 odbywał także studia na Wydziale Prawa UJ. 26 listopada 1917 roku uzyskał stopień doktora na podstawie rozprawy pt. „Jan Dymitr Solikowski jako publicysta”. Od roku 1916 pracował jako nauczyciel, początkowo jako praktykant, w I Gimnazjum św. Anny w Krakowie, a od początku 1917 roku jako egzaminowany zastępca nauczyciela w gimnazjach św. Anny i św. Jacka. W 1919 roku objął stanowisko zastępcy profesora i wykładowcy historii i stylu języka polskiego oraz ćwiczeń seminaryjnych na Wydziale Humanistycznym KUL-u w Lublinie. W roku 1922 uzyskał habilitację na UJ, a 1 stycznia 1923 roku został profesorem nadzwyczajnym na KUL-u. Do roku akademickiego 1924/1925, po którym odszedł z KUL-u, wykładał gramatykę historyczną języka polskiego i gramatykę języka staro-cerkiewno-słowiańskiego. Równoległe do pracy w Lublinie w latach 1922–1925 wykładał na UJ historię języka polskiego i stylistykę językową. 1 marca 1926 roku został profesorem nadzwyczajnym na Uniwersytecie Jana Kazimierza we Lwowie, gdzie tego samego dnia objął kierownictwo Katedry Języka Polskiego. Niecałe pół roku przed śmiercią spowodowaną gruźlicą, 6 października 1934 roku, otrzymał nominację na stanowisko profesora zwyczajnego języka polskiego. Był członkiem Zarządu Głównego TMJP i założycielem jego lubelskiego oddziału. W latach 1929–1930 był wiceprezesa Okręgu Lwowskiego Towarzystwa Nauczycieli Szkół Średnich i Wyższych. Członek Rady Nadzorczej Wydawnictwa Książnica-Atlas oraz Towarzystwa Naukowego Lwowskiego. Uczestniczył w pracach komisji językowej i komisji literackiej oraz komitetu ortograficznego Akademii Umiejętności w Krakowie. Uczniowie: Stanisław Jodłowski, Zygmunt Rysiewicz.

Dorobek naukowy liczy 67 pozycji wydanych drukiem i 9 niedokończonych prac, obejmuje on historię języka polskiego (szczególnie znaczenie mają prace dotyczące polszczyzny XVI wieku), stylistykę, dialektologię, współczesny język polski, dydaktykę i kulturę języka.

2. Składnia

Zagadnienia składniowe poruszane są przez H.G. w pracach dotyczących zarówno gramatyki historycznej, jak i współczesnej autorowi polszczyzny. Z powodu jego przedwczesnej śmierci „Gramatyka współczesnego języka polskiego” (H.G. 1938) pozostała dziełem niekompletnym. W wydaniu z 1938 roku przygotowanym do druku przez Zygmunta Rysiewicza w pełni opracowane są tylko trzy działy: „głosownia”, „semantyka” i „słowotwórstwo”, brak natomiast części poświęconej składni. H.G. opracował natomiast szczegółowy, umotywowany semantycznie podział na części mowy. Najważniejszymi tekstami z zakresu składni są krótkie prace „O szyku przymiotników” (H.G. 1924) i „O określaniu jako podstawowym stosunku składniowym” (H.G. 1933a). Pierwsza z nich składa się z trzech części, w których autor zawarł krytyczne zestawienie dotychczasowych stanowisk językoznawców dotyczących szyku przymiotników w polskich tekstach historycznych oraz przywołał najnowsze stanowiska dotyczące szyku przymiotników we współczesnym języku polskim i francuskim oraz w łacinie. Analizę zależności między znaczeniem przymiotników a ich pozycją linearną względem rzeczowników, z którymi pozostają w związkach składniowych – o których pisze również w pracach normatywnych (H.G. 1933b: 179–180) – poszerzył o czynniki psychologiczne towarzyszące ich użyciu. Druga z wymienionych pozycji to streszczenie większej pracy, która nie została ukończona. Jej celem było wskazanie aparatu pojęciowego, który można by zastosować do opisu stosunków składniowych zarówno między składnikami zdania pojedynczego, jak i między zdaniami składowymi zdania złożonego. Jako podstawowe pojęcia syntaktyczne rozpatruje autor równorzędność i nierównorzędność elementów zdań, uznając je za niewystarczające do opisu zależności składniowych. Zdaniem H.G. za ich pomocą można stwierdzić jedynie to, który z członów jest ważniejszy semantycznie w danym związku syntaktycznym, jednak nic nie mówią one o funkcjach tych elementów względem siebie. Sprzeciwia się natomiast nazywaniu związków składniowych „współrzędnymi” i „nie-współrzędnymi”, a członów występujących w związkach zaliczanych do tej drugiej grupy „podrzędnymi” i „nadrzędnymi”, ponieważ terminy te, stosowane w logice i zarezerwowane do opisu zależności między zakresami pojęć, nie mogą być w prosty sposób przeniesione na grunt gramatyki. Określanie, będące według H.G. podstawowym pojęciem regulującym stosunki składniowe, polega na semantycznym wzbogacaniu członu określanego przez człon określający, a stosunek zależności tych członów jest tylko pochodną stosunku określania. Równorzędność dotyczy więc takich członów, które spełniają tę samą rolę składniową wobec innego członu – określanego, np. *czcij ojca i matkę*, lub określającego, np. *ojca i matkę swoją* (H.G. 1934: 4). W „Nauce o języku polskim” (H.G. 1927), będącej przewodnikiem po gramatyce polskiej, komentarze dotyczące składni ograniczają się do wskazania opracowań innych autorów, przede wszystkim Szobera i Łosia; składnię Krasnowolskiego H.G. uważa za najbardziej kompletną i konsekwentną, jednak przestarzałą.

→ CZĘŚCI MOWY I ICH KLASYFIKACJE, PRZYMIOTNIK, SZYK JEDNOSTEK JĘZYKA, ZALEŻNOŚCI SKŁADNIOWE

→ STANISŁAW JODŁOWSKI, ANTONI KRASNOWOLSKI, JAN ŁOŚ

Najważniejsze publikacje

- H.G. 1924. *O szyku przymiotników*. Lublin: Gebethner i Wolff.
- H.G. 1927. *Nauka o języku polskim. Wskazówki do samokształcenia ze słownikiem terminów gramatycznych i pomocniczych*. Lwów: Nakład i własność K.S. Jakubowskiego.
- H.G. 1933a. „O określaniu jako podstawowym stosunku składniowym”. *Slavia Occidentalis* 12: 140–148.
- H.G. 1933b. *Poradnik gramatyczny. Najważniejsze prawidła i wskazówki gramatyczne z podaniem form nastręczających wątpliwości*. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas.
- H.G. 1938. *Gramatyka współczesnego języka polskiego*. Lwów–Warszawa: Książnica-Atlas.

Literatura podmiotowa

- Gaertner, H.A., i H.L. Gaertner. 2011. *Rodzinne rodowody i wspomnienia*. Kraków: Wydawnictwo WAM.
- Jodłowski, S. 1935. „Stanisław Jodłowski, Z żałobnej karty: Ś. p. Henryk Gaertner”. *Przegląd Pedagogiczny* 65: 181–182.
- Nitsch, K. 1935. „Henryk Gaertner”. *Język Polski* 20: 42–45.